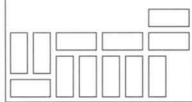
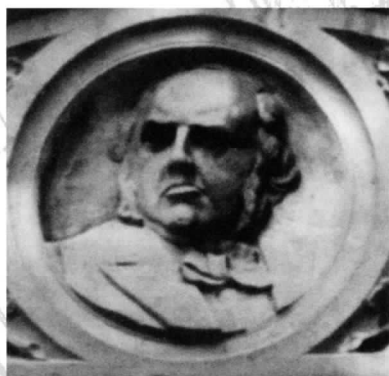

utrechts
monumenten
fonds

STEEN- GOED

MONUMENT voor een REGENT

NR 32
SEPTEMBER 2001

Op de omslag: *Foto van een gevelsteen met de afbeelding van A.R. Falck.
In grijs een schets van het blok Pieterskerkhof, Pieterstraat en
Kromme Nieuwegracht in vogelvlucht. (Tek. A.F.E. Kipp).*

STEEN-GOED is een uitgave van de

STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21

3512 NV Utrecht

tel. 030 - 2311761

fax 030 - 2332901

postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert
monumentale woonhuizen in Utrecht

Voor minimaal f 22,- (10 Euro) per jaar of f 440,- (200 Euro) ineens
is men begunstiger van de stichting.

Men ontvangt dan het Jaarverslag, 'STEEN-GOED', de Nieuwsbrieven en
uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

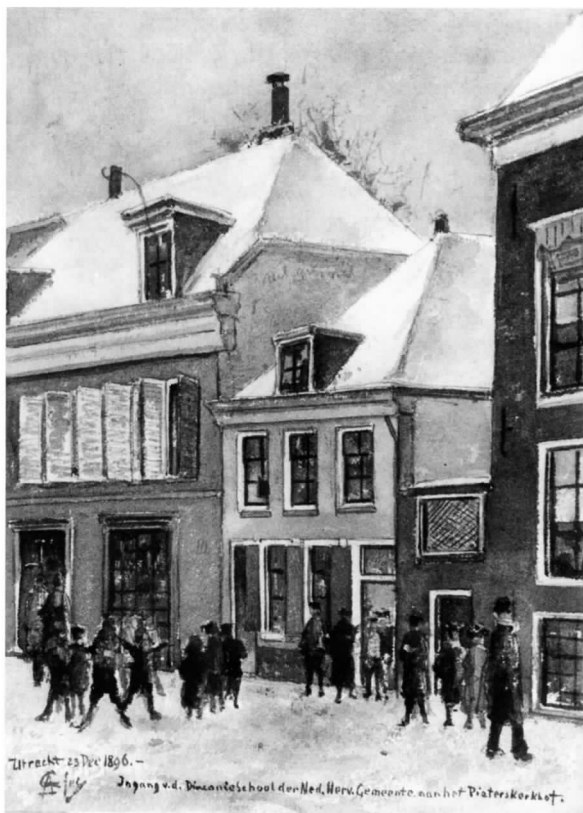
MONUMENT voor een REGENT

1. INLEIDING

HET WAS AL VROEG DONKER GEWORDEN, vroeger dan anders. De lucht was betrokken en de verstandige, oude mensen keken naar die lucht en zeiden "Dat is sneeuwkou. Ge zult zien, dat het morgen allemaal wit is. 't Gaat vannacht zeker sneeuwen".

En omdat de hemel zo grijs was als een mistmorgen, leek de avond veel vroeger gekomen dan anders. Overal waren de olielampen al aangestoken. De mensen zaten rondom de tafels in de warme kamers en waren blij dat ze niet meer buiten behoefden te zijn. Ze stookten de kachels nog eens extra op, zorgden dat er voldoende kolen binnen waren om de avond door te komen en bereidden zich voor op de rust van een stille winteravond.

In de deur van zijn kleine woning aan het Pieterskerkhof 18 stond de schoolmeester. Hij keek naar de grijze hemel, de kerk en naar de bomen, die vreemd stil en zwart stonden te leunen tegen de zware lucht. Hij ging naar binnen, trok zijn jas uit en hing die aan een van de houten haken in de smalle gang, waar 's anderendaags een 500 schoolkinderen doorheen zouden trekken, of beter gezegd zich de school zouden binnen worstelen.

Het huis aan het Pieterskerkhof dat toegang gaf tot de school op het binnenterrein. Situatie vóór 1898. (A. Grolman. T.A. Het Utrechts Archief).

Wij schrijven het jaar 1878. Nog 20 jaar zullen de kinderen dit worstel-gangetje moeten passeren om op het schoolplein uit te komen, dat toegang geeft tot hun schoolgebouw. Dan wordt dit huisje afgebroken en verrijst een nieuw gebouw met een ruime toegangshal en een nieuwe gevel. En in die gevel worden twee stenen gedenktafels geplaatst, met daarboven, tussen guirlandes, de gehouwen beeltenis van een ietwat groot hoofd.

Nu, al meer dan honderd jaar, overpeinst deze beeltenis, ver-eenzaamd en vervreemd, de stilte van het Pieterskerkhof.

De school huist hier thans niet meer, evenmin als de uurwerk-fabriek, die na de school in dit gebouw was gevestigd.

Wellicht heeft u ook wel eens over het Pieterskerkhof gelopen en gedacht van wie dat hoofd zou zijn en waarom zo'n konterfeitsel als gevelsteen op dit pand aangebracht is en wat dat voor herdenkingstafels zijn. Is het soms een Apostel uit de tijd dat dit gebouw toegang gaf tot de Hersteld Apostolische Gemeente.

Welnu,

2. KROMME NIEUWEGRACHT en PIETERSKERKHOF

Hoeveel anders zou het Pieterskerkhof er tegenwoordig hebben uitgezien, als Paulus Moreelse, lid van de Vroedschap, in 1624 niet een plan had ingediend om wat meer grond, ook binnen de singels, beschikbaar te stellen voor wegen en woningen. De meeste grootgrondbezitters werden bereid gevonden een gedeelte van hun grond af te staan voor de aanleg van straten. Daaraan werden dan veelal grote huizen gebouwd, maar ook huizen voor '*kleijne luijden*'. Zo stond Jhr. Van Asch van Wijck in 1644 een gedeelte van zijn grond in de immunitet van St. Pieter af en werd het mogelijk de Pieterstraat aan te leggen. Het plein kreeg hierdoor een nieuwe indeling.

Vóór 1644 lagen de kapittelhuizen met diepe tuinen midden op de langgestrekte percelen, die tot aan de Kromme Nieuwegracht doorliepen. De meest in het oog lopende verandering bestond erin dat de nieuw gebouwde huizen nu met de voorgevel aan de Kromme Nieuwegracht kwamen te liggen met aan de pleinzijde, door de tuinen te bereiken, de stallingen en koetshuizen. Veelal door boedelscheiding werden de stallingen en de koetshuizen met hooizolders verkocht, afgesplitst van de grote woonhuizen en verbouwd tot woningen. Zo ontstonden binnenterreinen met hierop achterhuizen maar ook vrijstaande huizen, die toegankelijk waren door onderdoorgangen zoals het huis Kromme Nieuwegracht 11.

Kromme Nieuwegracht 11

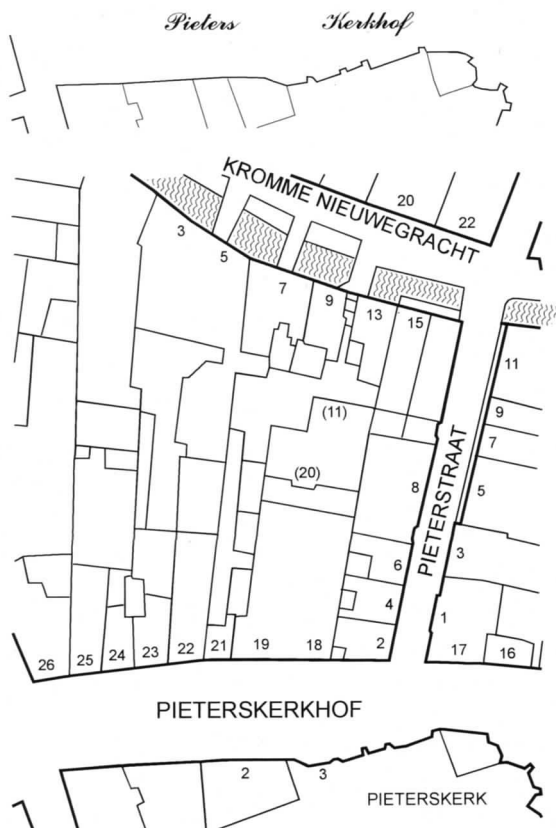
In het begin van de 16^e eeuw hadden de Heer Jean Thielens en zijn vrouw Margaretha Elisabeth Godijn een viertal 'huijsinghe, erfen, grond en tuinstallinghen' in eigendom. Deze huizen waren gelegen 'aan de zuidzijde van de Nieuwegragt, tussen de Munt- en Ambagtstraten en aan de noordzijde van het Pieterskerkhof'.

Toen op 1 augustus 1750 het testament van wijlen mevrouw Margaretha Elisabeth Godijn, weduwe van wijlen Jean Thielens ten uitvoer werd gebracht, legateerde zij aan de Heer Louys de Malapert en Vrouwe Louyse de Geer 'de huijsen staande binnen Utrecht op de nieuwe gragt en op 't St. Pieterskerkhof met de stallen daaraan verbonden'.

Op 27 juli 1782 verwerft Mr. Jan Jacob de Malapert uit de boedelscheiding van wijlen de heer Louys de Malapert, in leven Heer van 't Over- en Nedereijnd van Jutphaas, Plettenburg enz. enz., een deel van zijn omvangrijke huizen- en grondbezit. Het gaat om de huizen, erven, stallingen en dergelijke, die eerder toegevoegd zijn door legatering van wijlen mevrouw de weduwe Godijn aan Louys de Malapert. Deze vier huizen met erven, grond en stallingen vielen hem ten deel 'zoals deze in publieke vei-

De situatie aan het Pieterskerkhof in 1832

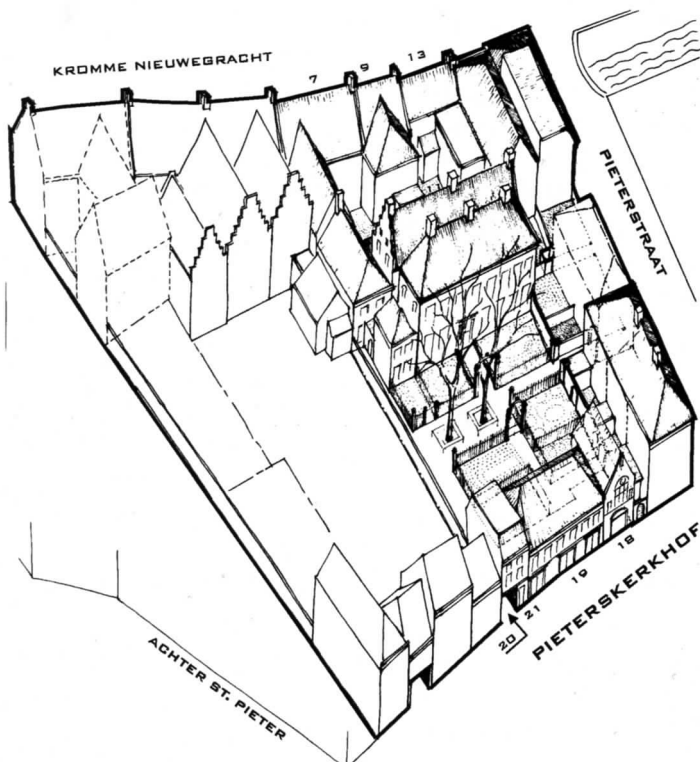
Huidige huisnummering aan het Pieterskerkhof. Het adres van de school zou momenteel 18 en 20 zijn.

lingen zouden zijn opgehouden' op een somma van 10.898,10 gulden, inclusief kosten.

Zo worden de huizen Kromme Nieuwegracht 11 en Pieterskerkhof 21 op 29 mei 1790 verkocht aan de heer Petrus Bondam, professor in de Rechten aan de Academie alhier.

In 1802 koopt Jonkheer Frederick August Alexander Carel van Lynden het huis met grond en tuin aan de Kromme Nieuwegracht 11 uit de boedel van wijlen Petrus Bondam. Daarna wordt de heer Arnoldus Ekker, doctor in de letteren en oud-rector van het Gymnasium, op 16 augustus 1828 eigenaar van Kromme Nieuwegracht 11.

En van hem verwerven de Regenten van de Diaconiescholen op 1 november 1872: *'Een huis, erf, grond, tuin en verder aanbehoren aan de zuidzijde van de Kromme Nieuwegracht, nabij de Pieterstraat; wijk G nr. 370 in Sectie B onder nr. 107; groot 7 roeden en 10 ellen'*, voor de prijs van twaalf duizend gulden.

*Pieterskerkhof 20.
Het claustraal erf,
gelegen in de voormalige
immuniteit van St. Pieter.
(tek. A.F.E. Kipp).*

Op dit terrein, omringd door het Pieterskerkhof, de Pieterstraat en de Kromme Nieuwegracht, werd op 10 november 1873 in één van de huizen de nieuwe Diaconieschool 3 gevestigd. Omdat de Regenten niet beide huizen als schoolgebouw nodig hadden moest eerst nog een uitgang op het Pieterskerkhof gerealiseerd worden, wilde men het andere huis kunnen verhuren of verkopen.

Het claustrale huis, dat bereikbaar was middels een poortje op de Kromme Nieuwegracht, werd eerst verhuurd en in 1880 voor ruim fl. 10.000,- verkocht aan de Naai- en Linnenschool. De leerlingen daarvan kwamen hun school binnen door het poortje aan de Kromme Nieuwegracht 11. De Naai- en Linnenschool sloot in 1913 haar deuren en het gebouw werd verkocht aan drukkerij Hajer. Later, tot aan het eind van de vorige eeuw, was drukkerij Hoeijenbos er gevestigd

Pieterskerkhof 18

Het woonhuisje Pieterskerkhof 18 zou als in- en uitgang voor het schoolgebouw op het binnenterrein het meest in aanmerking komen. De eigenaar Pieter Anthony Rijkebusch, adjunct Commies 1^e klasse bij het Provinciaal Bestuur van Utrecht, heeft hier wel oren naar. Hij heeft dit huis en erf, groot 45 ellen, voor fl. 1500,- op 9 augustus 1855 gekocht van Bart Reede, die het slechts vier jaar in zijn bezit heeft gehad.

Dat Bart Reede zo snel zijn huisje verkoopt zou het gevolg kunnen zijn van een exploit hem op 23 juni 1852 gedaan en hem in persoon aangesproken door de Gerechtsdeurwaarder, namens Benjamin Gerhard Haverkamp Prins, zaakwaarnemer van de eigenaar en bewoner Martinus Reijerkerk wonende Pieterstraat. In artikel 5 van de koopakte is opgenomen dat

'de koper van het perceel Wijk F nr. 348 (Pieterskerkhof 18), zal de ramen in de achtergevel, uitzigt hebbende in de tuin van het tweede perceel, Wijk F nr. 350 (Pieterstraat 4) moeten voorzien van behoorlijke ijzeren spijlen op voldoende afstand van elkander, alsmede van matglas teneinde men geen uitzigt zal hebben op het erf van het perceel F350. Aangezien de geinsinueerde, alzoo verplicht is de vier ramen in de achtergevel van het bovenvermelde huis zodanig dicht te maken dat men vanuit dezelfde geen uitzigt op het erf van den Insinuant heeft.

Aangezien de geinsinueerde wel ijzeren spijlen en matglas in de raampjes heeft doen brengen, doch de ramen heeft losgelaten, zodat deze telkens de gehele dagen open staan en men het volle uitzigt heeft. De geinsinueerde is herhaalde malen in der minne aangemaand zijnde tot digtmaking en daar hij steeds blijft weigeren hieraan te voldoen, wordt hem gesommeerd om alsnog binnen acht dagen de 4 ramen bovenvermeld te doen uitvoeren onder straffe van de kosten, die plaats vinden door alle middelen en regten te noodzaken'.

De kosten van dit exploit bedragen met schrijffloon, zegels en registerkosten vier gulden en negen en halve cent.

Door deze aankoop kon het huis Pieterskerkhof 18 op 24 april 1877 toegevoegd worden aan het bezit van de Diaconiescholen.

Hierdoor ontstond de mogelijkheid de ingang van de school te verplaatsen van de Kromme Nieuwegracht naar het Pieterskerkhof.

In de tussentijd werd het huisje op het Pieterskerkhof verhuurd, eerst aan de zittende huurder en vanaf 27 maart 1883 aan mej. Cornelia F. Wetter, modiste, voor een jaarhuur van tweehonderdveertig gulden. Na haar hebben nog 2 huurders het huisje van de Regenten van de Diaconieschool gehuurd.

Intussen was het 1898 geworden, een bijzonder jaar voor de Diaconieschool aan het Pieterskerkhof, zo zou later blijken.

Hoewel het leerlingenaantal op de overige Diaconiescholen sterk toenam, met name op de scholen 5 en 6 aan de Anthoniedijk en aan de Bouwstraat, ging daarentegen het leerlingenaantal op de school op het Pieterskerkhof van jaar tot jaar achteruit. Uiteindelijk werd de school op 20 november 1917 gesloten en werd het erf, met daarop een claustraal huis en de woning met de Regentenkamer inclusief het gevelmonument, voor f. 35.000,- verkocht aan de fabriek voor elektrische uurwerken, de E.N.E.M. Deze uurwerkfabriek was hier gevestigd tot 1937.

Daarna werd de gevel veranderd: de gedenktafels werden verwijderd (maar gelukkig niet vernietigd) en in zware zwarte letters werd in een boog vermeld dat de Hersteld Apostolische Gemeente dit gebouw betrokken had. In 1957 werden, na het vertrek van voornoemd geloofsgenootschap, de huizen verbouwd. Het claustrale huis dat eens als school, daarna als uurwerkwerkplaats en later als bijeenkomstlokaal fungeerde kreeg weer een woonfunctie; het huis Pieterskerkhof 18 werd weer tot woonhuis verbouwd en de gevel kreeg zijn gedenktafels terug.

Hoe Diaconieschool 3 op het Pieterskerkhof terecht is gekomen zien we in het hierna volgende.

3. DE DIACONIESCHOLEN

Geen Utrechter zal er op 18 december 1747 bijzonder van hebben opgeken, dat zich op die avond een groot aantal in het zwart geklede heren naar de Domsamer spoedden. Deze kamer, die onderdeel uitmaakte van de Domkerk en inmiddels is afgebroken, was in die tijd een geliefde vergaderplaats voor de heren leden van de Kerkenraad van de Nederlands Hervormde Kerk.

Waar nu in de Pandhof van de Dom een zeer modern bouwsel staat, stond vroeger de Domsamer. (L.T. Nepveu, aquarel, T.A., Het Utrechts Archief)

In die oude zaal kwam op die avond vlak voor Kerstmis een groot aantal predikanten, diakenen en ouderlingen bijeen voor de vergadering van de 'Grote Kerkeraad'.

Op deze vergadering, onder leiding van Ds. Daverveldt, werd beklag gedaan over *"het alderbeklagelijkst verval in de Christelijke opvoeding en het behoorlijk onderwijs van de kinderen der bedeelde lidmaten dezer gemeente..."*. Het voorstel om aan deze toestand een einde te maken en een commissie te benoemen om hierin te voorzien, werd staande de vergadering aangenomen.

Reeds op 4 maart 1748 werd door deze commissie het startsein gegeven tot oprichting van *'twee separate diaconiescholen, waarin de kinderen der bedeelde ledematen buiten lasten deser stad voor niet in het Leezen, Schrijven, Cijfferen en Zingen, mitsgaders in de gronden der christelijke gereformeerde Religie konden worden onderwezen'*.

En zo gebeurde het dat er twee schooltjes kwamen. Eén aan het 'boven-eind' en één aan het 'benedeneind'. Aan het boven-eind, aan de Twijnstraat, wordt voor fl. 135,- per jaar een huis gehuurd en aan het beneden-eind in de Watersteeg, achter de Jacobikerkerk, wordt een huis gekocht voor fl. 1800,-. In beide huizen ontstaat door het wegbreken van een muur een vierkant leslokaal, terwijl er dan nog een ruimte overblijft die dienst doet als woning voor de schoolmeester. Op 20 juni 1748 openden de eerste twee Diaconiescholen hun deuren.

De lessen op de scholen vonden plaats overdag en 's avonds. De dagschool was bestemd voor kinderen van zes tot twaalf jaar. De lestijd liep van acht tot elf uur en van twee tot vier uur. De avondschool, van zes tot acht uur, was bestemd voor kinderen van twaalf tot zestien jaar, die overdag werkten bij een baas. Voor de school in de Twijnstraat is meester Nederbouw benoemd met een jaartraktament van fl 600,-; meester Weteling gaat lesgeven op de school in de Watersteeg.

Diaconieschool 1

Wanneer was het? Het leek een eeuwigheid geleden dat Henkie als schoffie zijn tijd op het Nicolaaskerkhof en in de steegjes in de omgeving van 't Weistraat doorbracht.

Nu alweer een jaar zat hij als achtjarige op de dagschool van meester Nederbouw. Het was nog donker, maar wat wil je als je al zo vroeg op pad ging. De klok in de toren van 't Klaasje sloeg net half acht toen Henkie het Nicolaaskerkhof overstak. Hij was zo vroeg omdat het maandag was en meester Nederbouw dan begon met een mooi verhaal uit de Bijbel. Het was dan altijd druk, drukker dan anders; er waren geen plaatsen genoeg. Je moest dan achter in de klas gaan staan en soms als het heel druk was kon je alleen nog maar op de gang staan. Dus hij moest wel vroeg zijn. Hij ging de hoek om en zag daar ook Jannigje al aankomen. Samen gingen zij de Groenesteeg in.

In het klaslokaal was het koud. Hij had een dikke jas aan en dikke wollen sokken met klompen, maar nog haddie 't niet warm.

Aan de muur van het klaslokaal hing een schoolprent met een bijbelse voorstelling. Een jaar geleden wist hij niet wat lezen was, laat staan dat hij kon schrijven. Hij zou later vast meer worden dan zijn vader, die sjouwer was bij brouwerij De Boogh.

Zo begon op 3 juni 1748 School 1 aan 't Weistraat (Twinstraat) met 95 kinderen op de dagschool en nog eens 65 kinderen op de avondschool. Al binnen enkele jaren wordt de school te klein en wordt er voor fl. 1700,- een huis met twee aangrenzende huisjes in de Groenesteege gekocht.

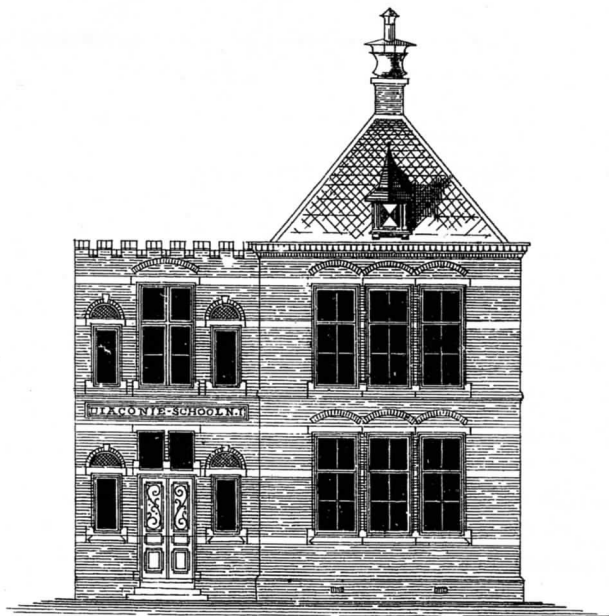
De uitdrukking 'Vol is vol' kende men blijkbaar in die tijd nog niet. Het toelatingsbeleid was gestoeld op de leeftijd van het kind. De ouders moesten bovendien behoren tot de 'bedeelde' lidmaten van de Nederduits Hervormde Kerk. Het gevolg was dat meer kinderen de school bezochten dan er plaatsen waren.

Zodra er weer geld beschikbaar kwam, hetzij door giften, legaten of extra collecten, werd het schoolhuis verbouwd, uitgebreid of werd het oude schoolhuis verkocht en een nieuwe school gekocht.

In 1814 werd de school aan de Groenesteege voor fl. 625,- verkocht en werd aan het Achter de Twinstraat, op de plek waar later het Diaconessenhuis zou komen en thans het Christelijk Gymnasium staat, voor fl. 1000,- een nieuw en groter schoolhuis gekocht.

Ingangspartij van de nieuwe school aan het Kleine Geertekerkhof. (Bouwtekening 1896).

Voorbeeld

Ruim 80 jaar later was dit schoolgebouw te klein geworden.

Diaconieschool 1 werd gebouwd op het Kleine Geertekerkhof. Voor de hoofdonderwijzer werd een huis aan de Oudegracht 351 gekocht, dat een achteruitgang had naar die school. Op 15 juni 1897 verhuisden de leerlingen naar dit nieuwe schoolgebouw.

Een gedenksteen in de hal van de school herinnert hier nog aan.

Eind jaren zestig van de vorige eeuw is ook deze school een zachte dood gestorven. Thans is dit voormalig schoolgebouw in gebruik als woon- en atelier-ruimte voor kunstenaars.

Het voormalige schoolgebouw aan het Kleine Geertekerkhof, zomer 2001

Diaconieschool 2

Aan het 'benedeneind', achter de Jacobikerk, begint in 1748 school 2 met 79 leerlingen op de dagschool en 58 op de avondschoon. Ook op deze school waren de klassen al spoedig te klein voor de grote instroom van leerlingen. De voorzitter Ds. Bronsveld memoreerde op 20 november 1907 dat "deze school nu ongeveer 160 jaar bestaat en dat deze destijds primitief ingerich-

te school achter de Jacobikerk, die in 1829 was uitgebreid en in 1850 nog was verbouwd, nu plaats gemaakt had voor een geriefelijk gebouw dat aan de eisen der wet voldeed". Dit naar aanleiding van de ingebruikneming van een nieuwe school aan de Waterstraat, gebouwd door B. Grootenboer voor de aanneemsom van fl.34.900,- .

Voorgevel van de school aan de Waterstraat (Bouwtekening 1906).

Ook deze school heeft de Mammoetwet uit de jaren zestig niet overleefd. Op dit moment is hierin het Wijk C-Museum gevestigd.

Diaconieschool 3

De school, die na vele omzwervingen in 1873 op Pieterskerkhof 18 terecht komt, is Diaconieschool 3.

Alhoewel de scholen 1 en 2, respectievelijk aan het 'boven eind' en aan het 'benedeneind' in de loop der jaren zijn uitgebreid en verbouwd en de school aan het 'boven eind' al verschillende keren is verhuisd, is er ruim honderd jaar na de oprichting, het is inmiddels 1851, nog steeds sprake van ruimtegebrek en is uitbreiding hard nodig.

Ook is duidelijk geworden dat nog steeds grote groepen kinderen, van ouders die niet bedeed zijn, maar toch niet in staat zijn het onderwijs voor hun kinderen te betalen, geen onderwijs ontvangen. Deze kinderen lijken slechter af te zijn dan de '*Henkies en de Jannigjes*' van de *bedeede* ouders: zij kunnen niet terecht op de bestaande Diaconiescholen. Deze scholen zijn bestemd voor kinderen van ouders die van de bedeling leven.

De nieuwe school zou dan bestemd worden voor kinderen van niet bedeelde ouders, die geen schoolgeld kunnen betalen. Zo ontstond de noodzaak om een derde school te openen en de bestaande twee scholen voorlopig niet uit te breiden.

Na de nodige vergaderingen met Kerkenraad en Regenten kwam men tot het besluit dat deze nieuwe derde Diaconieschool zou moeten komen in de binnenstad, tussen de beide andere scholen in.

Nadat de financiën waren geregeld door extra collecten in de kerken en een lening van fl. 3000.- tegen 4 % 's jaars, kon op 19 juni 1805 overgegaan worden tot aankoop van

'een huis, belast met recht van voorkoop en voorhuur ten behoeve van 't Capittel van St. Marie met een oudeigen van fl.2,- en 2 st. per jaar tegen de prijs van fl. 4000,-'

gelegen op de Maria-plaats naast de restanten van de Mariakerk.

Tekening, gedateerd ca. 1840, van het toen nog overeind staande deel van de Mariakerk.

De er tegenaan gebouwde huizen werden aangekocht voor de school.

(TA. Het Utrechts Archief).

Deel van de kadastrale minuut met daarin aangegeven de gezichtshoek van de tekenaar bij het maken van bovenstaande tekening.

Op 12 augustus 1805 kon deze school worden geopend. Meer dan 250 leerlingen, kinderen van onvermogenende doch niet bedeelde ouders, waren op de eerste schooldag aanwezig. In 1837 kregen op de drie genoemde scholen 1180 leerlingen onderwijs, terwijl er ondanks de uitbreidingen slechts plaats was voor hoogstens 800 kinderen. Ook nu moesten de *'Jantjes en de Henkies'* weer vroeg uit de veren om verzekerd te zijn van een plaatsje in de klas.

De Regenten en de Kerkenraad gingen weer op zoek naar betaalbare grotere ruimtes voor de scholen. Ideeën om de zogenaamde 'orgelfabriek' van de Domkerk als school te gebruiken liepen op niets uit, evenmin als de plannen om de 'Stads Tusschenschool', die tegen de zuidzijde van de Buurkerk was gebouwd, hiervoor te bestemmen. Daarbij kwam ook dat het Buurkerkhof destijds berucht was door de 'huizen van ontucht' en de lichtekooien die zich daar ophielden.

Naast de school op de Mariaplaats bevond zich de Mariakerk met in het koor de concertzaal, die dringend verbouwd en vergroot moest worden. De school was eigenlijk een hindernis bij het vergroten van de concertzaal en zou daarvoor plaats moeten maken. Suggesties van de Kerkenraad aan het College van Burgemeester en Wethouders hieromtrent waren niet aan dovemansoren gericht. Het gemeentebestuur, dat vergevorderde plannen had voor het 'Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen', deed al verwoede pogingen nieuwe huisvesting voor deze school te vinden.

De oplossing waarmee het Stadsbestuur aankwam was zéér royaal. De Diaconie zou afstand doen van het schoolhuis op de Mariaplaats en het gemeentebestuur zou dan voor haar rekening een school met onderwijzerswoning op de Springweg laten bouwen op de plaats van het 'Huis Bylaart' op de hoek van de Strosteege, tegenover het Militair Hospitaal. De school grensde aan de tuin van de Lutherse kerk die daar toen was gevestigd. Later is deze kerk verhuisd naar de Hamburgerstraat.

Zo gezegd, zo gedaan en op 15 april 1844 werd de nieuwe school op de Springweg dan ook geopend. Op de eerste schooldag kregen er al 320 kinderen onderwijs op deze school en ook nu herhaalt de geschiedenis zich: Ook deze school wordt te klein en rond 1870 wordt wederom uitgekeken naar een grotere school, want op de plek aan de Springweg kan niet worden uitgebreid. Het oude plan uit 1842, om een deel van de Buurkerk hiervoor kosteloos af te staan, wordt weer uit de kast gehaald. Maar de Regenten vonden nog steeds het Buurkerkhof geen geschikte plaats voor een school.

Door een gunstige verkoop van het schoolhuis op de Springweg kon in 1872 op het voormalige claustrale erf op het Pieterskerkhof een huis gekocht worden, dat geschikt was voor een nieuwe school.

Het Pieterskerkhof in 1860.

Het derde huis links is het huis dat in 1877 door de Diaconie werd aangekocht om te dienen als doorgang naar het er achter liggende schoolgebouw.

(TA. Het Utrechts Archief).

In de buitenwijken

Naast de drie hiervoor genoemde Diaconiescholen werden in de buitenwijken ook nog opgericht:

In 1848, school 4 aan de Jutfaseweg, waar later W.G. van de Hulst hoofdonderwijzer was.

In 1880, school 5 aan de Antoniedijk bij de 'Rooie brug'.

In 1914, school 6 aan de Bouwstraat.

*Hoe vindingrijk
men was om de
benodigde gelden
bijeën te brengen
moge blijken uit
het hiernaast
weergegeven
'Bewijs van
Aandeel'
voor de bouw van
de 5^e
Diaconie-school
aan de
Antoniedijk.*

*Op de achterzijde
van het aandeel
werd de
gulle gever
op rijm bedankt.*

Wanneer in lang verleden tijd
een nieuwe school werd voorbereid.
Verkocht men hoopvol voor tien
cent
een aandeel met een fraaie prent.
Een ieder kende toen zijn plicht:
Zodoende werd veel goeds verricht. -

Maar bij de komst van nieuwe tijden
kwamen subsidies ons verblijden.
Nu leek wel alle leed geleden
en hoorde zorg tot het verleden.
Zo leek het, ja, maar U moet weten:
We worden nu zo gauw vergeten.
We missen nu het medeleven,
dat sprak uit al dat milde geven. -

U kunt dit nu weer ruimschoots
schenken.
... Nu wij dit grote feit herdenken
wordt wederom een Fonds gesticht,
om 't in dit moeilijk tijdsgewricht
die extra kosten uit te dekken,
die 't onderwijs tot voordeel strekken.

Ook U zult gaarne medewerken
om deze hate te versterken,
het doel is U nu wel bekend!
Wij maakten weer een fraaie prent
als blijk voor Uw milddadigheid
en souvenir voor later tijd. -

Bij besluit van 27 januari 1913 verdween de naam 'Diaconieschool' en werden deze scholen omgedoopt in 'Nederlands Hervormde Gemeenteschool' zoals te zien is boven de toegangsdeuren van de scholen.

De toegangsdeuren van deze scholen met dit opschrift – uitgezonderd die van school 3 - zijn nog steeds de stille getuigen van een groep idealisten, die het christelijk onderwijs voor kinderen van arme ouders hoog in het vaandel hadden staan en van wie de namen nu alleen nog voorkomen in geschiedenisboeken en op grafmonumenten.

4. A.R. FALCK

NOG DRIE DAGEN, dan zou Anton van school gaan. Weg van de dag-school van de heer Julius. Dan begon de vakantie en na de vakantie kwam hij op de kostschool van de heer Klein op Oudwijk. De laatste loodjes wegen het zwaarst. Veel lust had hij niet meer om weer die lessen te leren en dat werk te maken dat er nu toch niet meer op aankwam en nog minder om in die donkere achterkamer de dag door te brengen, nu hij over enkele weken in een ruime lichte kamer van de kostschool zou zitten. Maar hij ging toch, al voelde hij zich te groot voor de 'gewone' school.

De gevelsteen op het pand Pieterskerkhof 18 toont het konterfeitsel van Anton Reinhard Falck. Hij werd geboren op 9 juli 1831 te Amsterdam als enig kind van Jhr. Mr. Otto Willem Falck en Elisabeth Otteline Johanna Walland. Zijn vader was ontvanger der belastingen te Amsterdam en Majoor der Schutterij.

De jonge Anton was een oomzegger van de invloedrijke politicus A.R. Falck, die op 19 maart 1777 te Utrecht werd geboren en op 16 maart 1843 in Brussel overleed en in Utrecht is begraven. Deze oom speelde een belangrijke rol in het verzet tegen Napoleon en werd na diens vertrek o.a. minister van Onderwijs, Nijverheid en Koloniën en ambassadeur in Londen en Brussel.

Na het overlijden van Otto Willem Falck in juni 1834 verhuisden Anton met zijn moeder naar Utrecht. In 1845 gaat mevrouw Falck met haar zoon en haar schoonzuster, mevrouw Beerenbroek, naar Zwitserland. Daar maakt de jonge Anton kennis met de Zwitserse theoloog César Malan (1787-1864), die hem in aanraking brengt met het Réveil. Deze kennismaking met het Réveil zou later een belangrijke rol in zijn leven spelen. Door heimwee gekweld keert het gezelschap, na een verblijf van 5 jaar, uit Zwitserland terug naar Utrecht.

Nadat de jonge Anton in 1851 het staatsexamen met goed gevolg heeft afgelegd, gaat hij rechten studeren, een studie die hij in 1857 voltooit. Tijdens zijn studie maakt Anton veel vrienden en kennissen, waaronder Otto Heldring, Crommelin en Jhr. Trip van Zoudtland. Op 20 augustus 1874 trouwt hij met de zuster van één van zijn studievrienden, de jonge Jacoba Catharine Crommelin. Zij gaan wonen op de Mariaplaats en later Domtrans 21 (het tegenwoordige Achter de Dom).

Reeds in zijn studententijd was hij zeer betrokken bij het 'welzijn van armen, kinderen en ongelukkigen', en als lid van het in 1846 opgericht studenten-zendingsgezelschap 'Eltheto' was hij ook een ijverig onderwijzer aan de hieraan verbonden zondagsschool.

Eltheto was een vrucht van het Nederlandse Réveil. Otto Heldring (1804-1876), die de leider was van het Nederlandse Réveil en tot 1854 geregeld bijeenkomsten hield, heeft intensief contact gehad met Eltheto.

Eltheto hief zijn zondagsscholen op toen in 1868 de Hervormde Gemeente van Utrecht zelf dit werk ging overnemen. De zondagsschool aan het Oudkerkhof bleef nog lange tijd 'Zondagsschool van Eltheto' heten.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Jhr. Mr. A.R. Falck in 1862 diaken en later 'Scriba' wordt. Rondom zijn werkzaamheden als diaken van de Nederlands Hervormde Kerk groepeerde zich het werk van de Diaconiescholen.

Toen in 1862 het Diaconie Weeshuis werd opgericht was Anton Falck één van de eerste regenten. Hij was ook al regent van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis. Daarnaast bekleedde Mr. Falck tal van bestuurlijke functies bij het Onderwijs en de Armenzorg o.a. bij de Haveloosenschool aan het Achter St. Pieter, de Vereniging 'Mirjam', de Marnix Stichting en de Christelijke Opleidingsschool aan de Hamburgerstraat. Zo was hij ook Regent en Scriba van de Diaconiescholen.

Door zijn financieel inzicht heeft hij mogelijkheden geschapen om voor de Diaconiescholen aan het eind van de 19^e eeuw goede schoolgebouwen te laten bouwen.

*Deze foto vergezelde een 'In Memoriam',
gewijd aan Anton Reinhard Falck,
in het Utrechts Jaarboekje van 1895.*

5. MONUMENT VOOR EEN REGENT.

Op 17 maart 1894 overleed Mr. A.R. Falck, die Onderwijs en Armenzorg hoog in zijn vaandel had staan. Op donderdag 21 maart 1894 werd hij door de Dom uitgeluid en onder grote belangstelling van burgemeester, notablen en honderden schoolkinderen begraven op de Eerste Algemene Begraafplaats 'Soestbergen'.

*Achter de
Grafheuvel van
Zocher staat in
vak 10 nr. 167
nog steeds het,
in verval geraakte,
grafmonument
waaronder deze man
ligt begraven en
waar zijn
echtgenote in 1912
is bijgezet.*

In 1898 bestonden de Diaconiescholen 150 jaar en bij de voorbereiding van dit jubileum kwam ook het plan ter tafel iets te doen aan de nagedachtenis van de grote Scriba, Anton Falck, de man die zoveel betekend had voor de Diaconie in het algemeen en voor de 3^e Diaconieschool in het bijzonder.

Een standbeeld, een monument, hij zou zich in z'n graf omdraaien bij zo veel eer. Een eenvoudige doch waardige gedenksteen zou hem passen.

In 1898, het jaar waarin herdacht gaat worden dat de Diaconie-scholen 150 jaar geleden werden opgericht werd ook het 'huisje' aan het Pieterskerkhof verbouwd met een Regentenkamer en een aparte kamer voor de Scriba.

Op de nieuwe gevel werden
als eerbetoon aan de
'Grote Scriba' het borstbeeld
van de Regent Falck met
aan weersijden twee
gedenktafels aangebracht.

De letters van de tekst op
deze gedenktafels hebben zo
van de tand des tijds te
lijden gehad dat er alleen
nog fragmenten te lezen zijn.

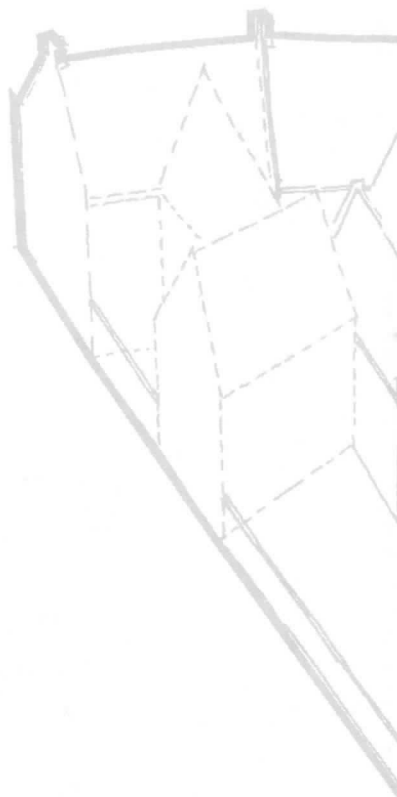
Onderzoek in literatuur en archieven heeft er niet toe geleid deze tekst geheel boven water te krijgen. *)

Kent een lezer de volledige tekst?

BRONNEN:

- Samenvatting 'Archief der Nederlandse Hervormde Gemeentescholen', door J.H. Adriani (1943). Bereidwillig afgestaan door de directie van het Bureau Christelijk Onderwijs te Utrecht.
- Het Utrechts Archief.
- Archeologische en Bouwhistorische Kronieken.

*) De gedeeltelijk leesbare tekst op de gedenktafels is vermeld op blz. 18 van het boekje: 'Langs Utrechtse geveltekens' van Susanne Weide.

Uitgave:

Tekst en onderzoek:

Lay-out en uitgavebegeleiding:

Druk:

ISSN:

Het Utrechts Monumentenfonds

J. van Markesteijn

D. van Sichem

Drukkerij van Mechelen B.V.

1383-0279